

**Začetki načrtnega
gospodarjenja z gozdovi
na Slovenskem**

Začetki načrtnega gospodarjenja z gozdovi na Slovenskem

Flameckovi in Lesseckovi načrti za Trnovski gozd
ter bovške in tolminske gozdove, 1769–1771

GOZDARSKA ZALOŽBA – ZVEZA GOZDARSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

ZAVOD ZA GOZDOVE SLOVENIJE

ODDELEK ZA GOZDARSTVO IN OBNOVLJIVE GOZDNE VIRE, BIOTEHNIŠKA FAKULTETA, UNIVERZA V LJUBLJANI

Začetki načrtnega gospodarjenja z gozdovi na Slovenskem

*Flameckovi in Lesseckovi načrti za Trnovski gozd ter bovške
in tolminske gozdove, 1769–1771*

Izdali in založili:

Zveza gozdarskih društev Slovenije – Gozdarska založba,
Zavod za gozdove Slovenije,
Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire
Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani

Uredili:

Franc Perko, Edo Kozorog, Andrej Bončina

Predgovor:

Andrej Bončina, Franc Perko, Edo Kozorog

Spremna beseda:

Andrej Bončina, Edo Kozorog

Jezikovni pregled slovenskega besedila:

Želja Cilensšek Bončina

Transliteracija:

Vitimir Mikuletič (Flameckov in Lesseckov načrt za bovške in tolminske gozdove),
Drago Trpin (Flameckov načrt za Trnovski gozd in ostala gradiva)

Prevodi:

Vitimir Mikuletič (prevodi načrtov in drugih gradiv),
Drago Trpin (prevod nemškega besedila na kartah),
Silvester Gabršček (prevod italijanskega besedila na Geografski karti)

Recenzije:

Drago Trpin, Igor Grdina, Anton Janko, Silvo Torkar, Andrej Bončina

Oblikovanje in prelom: Jurij Koščak

Tisk: Grafis Trade, d.o.o.

Naklada: 400 izvodov

Ljubljana 2014

Izdajo knjige so podprli:

Pahernikova ustanova

Gospodarsko interesno združenje gozdarstva

Soško gozdno gospodarstvo Tolmin

Občina Bovec

Občina Tolmin

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

630*6(497.4)(091)

ZAČETKI načrtnega gospodarjenja z gozdovi na Slovenskem : Flameckovi in Lesseckovi načrti za Trnovski gozd, ter bovške in tolminske gozdove, 1769-1771 / [uredili Franc Perko, Edo Kozorog, Andrej Bončina ; predgovor Andrej Bončina, Franc Perko, Edo Kozorog ; spremna beseda Andrej Bončina, Edo Kozorog ; transliteracija Vitimir Mikuletič, Drago Trpin ; prevod Vitimir Mikuletič, Drago Trpin, Silvester Gabršček]. - Ljubljana : Zveza gozdarskih društev Slovenije, Gozdarska založba : Zavod za gozdove Slovenije : Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire Biotehniške fakultete, 2014

ISBN 978-961-6142-31-1 (Zveza gozdarskih društev Slovenije, Gozdarska založba)

1. Perko, Franc, 1942

276775936

Kazalo

Predgovor	6
Značilnosti in pomen Flameckovih in Lesseckovih načrtov za razvoj gozdarstva v Posočju in na Slovenskem	11
Deželnoknežji gozdovi v Posočju	11
Širše ozadje Flameckovih in Lesseckovih načrtov	16
Lesseckova in Flameckova načrta za tolminske in bovše gozdove ter Trnovski gozd	21
Pomen Flameckovih in Lesseckovih načrtov	28
Zaključek	30
Franz Flameck: Načrt za Trnovski gozd, 1771	33
Pismo dvorni bankodeputaciji	35
Točke o rezerviranih c. kr. gozdovih v Trnovskem gozdu.	38
Ocena ali izračun lesa, tudi geometrična razdelitev na oddelke ali letna sečišča vseh trnovskih deželnoknežjih visokih in črnih gozdov, opravljena leta 1771	54
Franz Flameck: Načrt za bovške in tolminske gozdove, 1770	211
Pismo dvorni bankodeputaciji	213
Točke o rezerviranih c. kr. gozdovih v glavarstvih Tolmin in Bovec	218
Cenitev lesa ali sečenj, tudi geometrična razdelitev na oddelke ali letna sečišča v c. kr. rezerviranih bankalnih gozdovih poknežene goriške grofije v glavarstvih Tolmin in Bovec Leto 1770.	234
Johann Karl Lesseck: Načrt za bovške in tolminske gozdove, 1770	335
Pismo dvorni bankodeputaciji	337
Zapisnik o izmeri, opisu, cenitvi in opombah rezerviranih c. kr. gozdov v glavarstvih Bovec in Tolmin, ki jih je izmeril, opisal in ocenil Johann Karl Lesseck, c. kr. gornjeavstrijski gozdarski uradnik 1770 po najvišjem naročilu.	346
Johann Karl Lesseck: Načrt za Trnovski gozd, 1769	399

Kartne priloge k Flameckovim in Lesseckovim načrtom	401
Karta c. kr. trnovskih visokih in črnih gozdov v grofiji Goriški	401
Karta oddelkov trnovskih gozdov katerih les gre preko Lokev	404
Karta oddelkov trnovskih gozdov katerih les gre skozi Avško dolino	406
Karta c. kr. trnovskih gozdov z razlago	408
Karta v glavarstvih Bovec in Tolmin rezerviranih c. kr. gozdov: veliki Prosek in Strmarica.	410
Karta v glavarstvih Bovec in Tolmin rezerviranih c. kr. gozdov Izgora	411
Karta v glavarstvih Bovec in Tolmin rezerviranih c. kr. gozdov: Tolminka in Slapišče	412
Karta v glavarstvih Bovec in Tolmin rezerviranih c. kr. gozdov: Porezen in Kacenpoh	412
Karta v glavarstvih Bovec in Tolmin rezerviranih c. kr. gozdov Kneža in Zadlaz	414
Karta v glavarstvih Bovec in Tolmin rezerviranih c. kr. gozdov Kolovrat in Matajur	414
Karta v glavarstvih Bovec in Tolmin rezerviranih c. kr. gozdov Hotenja	416

Predgovor

Po nekajletnih prizadevanjih kroga entuziastov je pred nami prevod štirih načrtov, ki so pomemben vir za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem. Prvi je Flameckov načrt za gospodarjenje s trnovskimi gozdovi iz leta 1771, drugi njegov načrt za gospodarjenje z bovškimi in tolminskimi gozdovi iz leta 1770, tretji Lesseckov načrt za bovške in tolminske gozdove iz leta 1770, četrti pa njegov načrt, ohranjena je samo karta, za Trnovski gozd iz leta 1769. V izdajo smo vključili nekaj spremljevalnih dokumentov, s katerimi so pojasnjene razmere in razlogi za nastanek načrtov.

Celotno objavljeno gradivo, to je načrti in spremljevalno gradivo, se nanašajo na širše goriško območje¹ – na območja Trnovskega gozda, Bovškega in Tolminskega. Ti so bili takrat sestavni del habsburške monarhije na mejnem območju z Beneško republiko. Dokumenti so nastali v drugi polovici 18. stoletja, ko je bila na prestolu Marija Terezija, znana po korenitih in obsežnih reformah na področju šolstva, sodstva, vojske, davčnega sistema, zemljiškega katastra, uprave ipd. V njenem času je zavel svež veter tudi na področju urejanja rabe gozdov. Razlogi za to so bili splošno slabo stanje gozdov, večje potrebe po lesu in predvsem pripravljenost prosvetljene oblasti, da stanje izboljša. Rabo gozdov so urejali predvsem administrativno z različnimi predpisi; pomembno vlogo pri tem so imeli gozdni redi in gozdno ogledništvo. Gozdni redi so v habsburških deželah nastajali v obdobju od konca 15. do vključno 18. stoletja; za območje sedanje Slovenije je najbolj znan terezijanski gozdni red, ki je izšel praktično v istem času (1771) kot obravnavani načrti. Za pripravo redov in nadzor nad njihovim izvajanjem so bili pomembni gozdni ogledniki (nem. *Waldbereiter*); ti so imeli še številne druge pristojnosti in naloge. Gozdno ogledništvo (nem. *Waldbereitung*), tudi gozdno ocenjevanje, gozdno opisovanje in gozdno nadzorništvo je bilo pomemben sestavni del urejanja rabe gozdov. Mnogi gozdarski zgodovinarji označujejo gozdno ogledništvo kot prehod h gozdarskemu načrtovanju, gozdne oglednike, imenujejo jih tudi gozdne cenilce ali gozdne nadzornike, pa imajo za predhodnike gozdarskih načrtovalcev. K razvoju gozdnega ogledništva je delno prispevalo naraščanjem potreb po lesu zaradi industrijskega razvoja. Za investicije v fužine, steklarne in druge obrate je bila nujna presoja možnosti za stalno oskrbo z lesom kot surovino ali ključnim energetskim virom. Ogledi so bili potrebni tudi zaradi prostorske razmejitev gozdov in vzdrževanja njihove

vih mej zaradi vse pogostejših mejnih sporov. V drugi polovici 18. stoletja se je vse bolj utrjevalo spoznanje, da je treba z gozdovi zaradi njihove posebne prostorske in časovne razsežnosti ravnati načrtno. Zato so se v dokumentih oglednikov krepile načrtovalske vsebine, povezane z načrtovanjem poseka, ki bi omogočal trajno rabo gozdov.

V takih razmerah so nastali tudi prvi načrti za trnovske, tolminske in bovške gozdove, skupno jih lahko označimo kot načrte za goriške gozdove. Prav ti gozdovi, še posebej, če jim prištejemo idrijske, imajo osrednjo vlogo v začetkih načrtnega gospodarjenja na Slovenskem. Najpomembnejši razlogi za to so v njihovi geografski legi: bližina Gorice, pomanjkanje lesa na širšem tržaškem območju, apetiti Benetk, uničeno gozdno rastje na sosednjem Krasu, potrebe lokalnih fužin in rudnikov in pomanjkanje gozdnih površin zaradi krčenja gozdov za kmetijsko rabo. O avtorjih ne vemo veliko. V dokumentih je zapis njunega imena nedosleden; večinoma Flameck, nekje Flamek, tudi njegovo ime je zapisano različno (Frantz). Podobno velja za Lessecka, pojavljata se še Lessek, tudi Lesek, ime je prav tako različno zapisano (Johann Carl, Johan Karl). V prevodu uporabljamo enoten zapis (Franz Flameck in Johann Karl Lesseck); Franz Flameck naj bi izviral z Moravske ali sedanje Slovaške, o njem smo našli zapis, da je bil »nadzornik zemljiške knjige« (nem. *Grundbuchskontrollor*), tudi v načrtu za trnovske gozdove je posvetil največ pozornosti prav razdelitvi gozdov na sečišča oziroma oddelke za posek v naslednjih desetletjih. Franz Flameck je avtor zemljevida Dunajskega gozda iz leta 1759; glede na velik pomen tega gozda za Dunaj za to delo verjetno ni bil izbran naključno, predvsem pa ta podatek kaže, da je imel, ko je prišel na Goriško urejati Trnovski gozd, že pomembne izkušnje s področij prostorske delitve gozdov in kartografije. Najdeni zapis o cesarsko-kraljevem gozdnem uradniku Johannu Karlu Lessecku je bolj zanimiv, saj je bil označen kot »moder in previden gozdar«. Nasprotno je imel Flameck o svojem kolegu precej manj prizanesljivo, včasih celo prezirljivo mnenje; iz Flameckovih zapisov izhaja, da naj bi Lesseck prišel iz Essna iz Zgornje Avstrije. Eden od podatkov o njem iz leksikona iz leta 1797 navaja, da je umrl leta 1781 v Augsburgu. V tujih gozdarskih virih avtorja nista omenjena, čeprav je načrt za Trnovski gozd znan in omenjen tudi v prikazu zgodovine avstrijskega gozdarstva. Vsekakor je treba omeniti še oba zemljemerca, Franza von Grotggerja in Antona von Venczelyja, zapis njunih imen je tudi različen, ki sta v dokumentih nekoliko zapostavljena, čeprav sta z izmero in razdelitvijo gozdnih zemljišč ter izdelavo kart bistveno prispevala k izdelanim načrtom. O obeh najdemo a arhivskih virih mnoge zapise, precej več jih je o Venczelyju, ki je omenjen kot (pomemben) kartograf, ki je deloval na območjih sedanje Avstrije, Bolgarije, Hrvaške (Slavonije), Madžarske, Romunije in Slovenije. Ko presojava Flameckovo in Lesseckovo delo, moramo biti nekoliko prizanesljivi: njune odločitve in ravnanje je treba presojati v kontekstu takratnega časa, znanja in možnosti. Čeprav sta se podpisovala kot gozdni oglednik oziroma gozdni uradnik, nista imela gozdarske izobrazbe, saj gozdarskih šol, kot jih razumemo danes, v habsburških deželah takrat še ni bilo. Kljub temu pa so prav gozdni ogledniki postopno razvijali vse naprednejše postopke in metode, ki so konec 18. in v začetku 19. stoletja pomenile začetek gozdarstva kot strokovne dejavnosti.

Flameckov načrt za Trnovski gozd štejemo za začetek načrtnega gospodarjenja z gozdovi v Sloveniji in s tem tudi začetek gozdarstva kot strokovnega področja. Poja-

vljata se dve letnici nastanka tega načrta. Preveden je bil načrt iz tržaškega arhiva z letnico 1771, načrt v Arhivu Slovenije ima na naslovnici letnico 1770, vendar so notranje strani s podpisi in letnicami iztrgane. Načrtno ali tudi urejeno gospodarjenje pomeni, da upravljanje gozdov temelji na strokovnih podlagah. V Flameckovem načrtu so taki elementi opazni, in sicer pri izmeri in oceni stanja gozdov, določitvi ciljev in odločitvah o prihodnjem ravnanju. Tisto, kar pri oceni, ali gre za pomemben mejnik ali ne, pretehta, je temeljni cilj načrta: »gozd za vse večne čase«. Tudi pred letom 1771 so namreč obstajali poskusi načrtno rabe gozdov, vendar je bila v Flameckovem načrtu ideja trajnostnega gospodarjenja prvič tako izrazito izpostavljena in hkrati podprta z načrtom prihodnjega gospodarjenja. Ideja trajnostne rabe naravnih virov, ki je v zadnjih desetletjih pri nas in v svetu aktualna ideja prihodnje družbe, se je torej v trnovskih gozdovih začela uresničevati že pred dobrimi 240 leti!

Po zaslugi Flamecka, Lessecka in drugih strokovnjakov se na Slovenskem ponasamo z izjemno bogato gozdarsko tradicijo, po kateri v ničemer ne zaostajamo za dogajanjem v širšem srednjeevropskem prostoru. Tu so bile v 18. stoletju na področju urejanja rabe gozdov znatne spremembe; izdanih je bilo veliko število gozdnih redov in opravljenih veliko ogledov gozda in mnogi ogledniki (uradniki, nadzorniki) so v urejanje rabe gozdov vpeljevali vse naprednejše in strokovnejše postopke ter krepili ideje trajnostnega gospodarjenja z gozdovi. Flamecka lahko uvrstimo med takšne začetnike načrtnega in trajnostnega gospodarjenja z gozdovi v deželah cesarstva in širšega prostora (npr. Švice). Brez primerjalnih študij arhivskih gradiv njegovega dela ni mogoče natančno umestiti v širši evropski kontekst. Za nas je bolj kot primerjanje Flameckovega načrta z drugimi načrti po Evropi zagotovo pomembna presoja, kakšen je njegov pomen za gozdarstvo na Slovenskem.

Pri razvrstitvi dokumentov v publikaciji smo sledili pomenu dokumentov za razvoj gozdarstva in njihovi vsebinski povezanosti, zato jih nismo razvrstili kronološko. Oblikovali smo štiri sklope: v prvega smo uvrstili Flameckov načrt s spremljevalnimi dokumenti za Trnovski gozd iz leta 1771, drugi sklop obsega Flameckov načrt za tolminske in bovške gozdove iz leta 1770 z dvema spremljevalnima tekstoma, tretji sklop je Lesseckov načrt za tolminske in bovške gozdove iz leta 1770, ki je precej drugačen od Flameckovega načrta. V četrti sklop smo uvrstili Lesseckov načrt za Trnovski gozd; domnevamo, da je načrt podoben kot za tolminske in bovške gozdove, zaenkrat smo našli karto (mapo), ki vsebuje temeljne informacije o gozdovih in načrtovanem poseku. V zadnji del smo uvrstili kartne priloge. Pred sklopi so v spremni besedi opisane značilnosti in pomen načrtov za zgodovino gozdarstva v Posočju in na Slovenskem.

Odločili smo se, da prikažemo faksimile načrtov in spremljevalnih dokumentov, zapisanih v gotici, potem prepis teh tekstov v latinici ter seveda slovenski prevod. Ta je mestoma nekoliko poenostavljen glede na včasih bogat in mestoma kar preobilen izvirni tekst, za katerega so značilni izjemno dolgi stavki. Prevod je sledil želji, da bi bil tekst razumljiv za širše bralstvo. S faksimilom ter z nemškim prepisom bodo ti načrti, ki so pomemben vir za zgodovino gozda in gozdarstva na Slovenskem, dostopni domačim in tujim zgodovinarjem.

Izdaja publikacije je plod dolgoletnih prizadevanj. Po najdbi prvih načrtov za goriške gozdove v tržaškem arhivu leta 1994 sta bila pobudnika zanjo predvsem prof. dr. Boštjan Anko in Janko Žigon. K preučevanju dokumentov sta pritegnila mnoge sodelavce, najprej Draga Trpina in Vitomirja Mikuletiča kot transliteratorja in prevajalca, pozneje prof. dr. Antona Janka kot recenzenta, dr. Vincenca Rajšpa kot poznavalca dvornega arhiva na Dunaju, dr. Silva Torkarja, imenoslovca, in mnoge posameznike, ki jih posebej ne navajamo. Delo so podpirale mnoge institucije, in sicer Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive vire, Društvo inženirjev in tehnikov gozdarstva Posočja, Ministrstvo za kmetijstvo in gozdarstvo, Zavod za gozdove Slovenije, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti Ljubljana in Zveza gozdarskih društev Slovenije.

Vsaka izdaja knjige je po svoje praznik. Izdaja tega dela pa je zaradi simbolnega pomena za gozdarje še toliko pomembnejša. V času, ko se kljub deklaratorno priznanemu večjemu pomenu gozdov zmanjšuje pomen gozdarske stroke, v razmišljanjih o gospodarjenju z gozdovi pa je vse več preproščine, je publikacija primeren opomnik za razmislek o (prihodnjem) gozdarstvu in vlogi gozdarjev.

Andrej Bončina, Franc Perko in Edo Kozorog

¹ Takrat so ti predeli spadali h goriški deželi, zato uporabljamo ta izraz. Sedaj bi bilo primerneje uporabiti geografsko oznako Posočje, Slovensko Posočje ali pa Severna Primorska.